

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

ЮДАШЕВ Сергій Олексійович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових дисциплін Херсонського економічно-правового інституту

УДК 346(56+999)

Рассматриваются, исходя из практики функционирования третейского формы судопроизводства, некоторые проблемы этой формы разрешения споров и предлагаются пути их преодоления.

Ключові слова: третейське судочинство, третейський суд, судова система, суди загальної юрисдикції, міжнародний комерційний арбітраж, компетентний суд.

Третейське судочинство представляє собою певний засіб вирішення спорів, передусім цивільних і господарських, що виникають унаслідок відповідних суперечок, яке має досить чітку основу – функціонування на підставі норм чинного законодавства, а саме: Законів України «Про третейські суди» і «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Практика функціонування недержавної третейської форми судочинства засвідчує її достатньо прогресивний та привабливий характер, особливо у сфері господарювання з питань розгляду відповідних спорів, яка порівняно з державними судами загальної юрисдикції, вона має низку специфічних переваг, а саме: оперативність вирішення спорів, що є чинником сприяння господарському обігу та стабілізації господарських відносин, а, отже, і покращанню результатів господарської діяльності; розширення можливостей реалізації права на судовий захист шляхом розширення доступу людини до системи правосуддя; обмеження монополізму

державних судів, а, отже, і зменшення корупційного тиску на суб'єктів господарювання; демократичність процесу розгляду спорів шляхом обрання суду та суддів за згодою сторін, вплив останніх на формування правил розгляду спорів; збереження комерційної таємниці у випадках, передбачених діючим законодавством; можливість використовувати як докази аудіо- та відеозаписи; остаточність рішення третейського суду [1] тощо.

Зарубіжний досвід також свідчить, що третейський розгляд по праву стає інститутом, здатним ефективно конкурувати з державним здійсненням правосуддя у більшості господарських, цивільних та інших відносин та має свої значні переваги перед державним судочинством.

Виходячи з зазначеного, стає зрозумілим, чому саме нинішнє третейське судочинство підтримується і розвивається державою на законодавчому рівні як інструмент, який здійснює розгляд спорів, що належать до його компетенції. Щодо розвитку третейського судочинства, то, наприклад, з метою представництва та захисту соціальних, професійних прав та інтересів третейських суддів і третейських судів в органах державної влади та місцевого самоврядування, ще у 2005 р. створено Третейську палату України, яка має досить широку компетенцію. Доцільно було б покласти на неї завдання координації функціонування третейського судочинства, методичного забезпечення третейських судів.

Говорячи про проблеми третейського судочинства, слід вказати на проблему взаємодії третейських і національних судів, зокрема, щодо визначення суду для оскарження зацікавленою особою третейської угоди, виявлення сутності, статусу рішень третейського суду та примусового виконання рішень третейських судів, обмеження, якими передбачено заборону розгляду третейським судам України справ, що впливають з корпоративних відносин та спорів щодо захисту прав споживачів.

Розглядаючи проблему взаємодії третейських і національних судів, можна дійти висновку, що в теорії та практиці господарського та цивільного процесу існують різні проблеми такої взаємодії, зокрема, визначення суду для оскарження зацікавленою особою третейської угоди. Справа в тому, що, з одного боку, третейська угода є правочином, тобто дією особи, яка спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а тому коли особа бажає оскаржити зазначену угоду в судовому порядку, то перед нею постає запитання, до якого суду звертатися із заявою про визнання третейської угоди недійсною: Це може бути компетентний суд в розумінні закону України «Про третейські суди» або суд, якому підсудна справа про визнання недійсним правочину за процесуальними правилами, установленими ЦПК або ГПК України. Однак, як зазначалось в постанові Верховного Суду України від 18 березня 2008 р. по справі № 16/157-ПД-07 про визнання недійсною третейської угоди, Верховний суд України вважає, що третейська угода повинна оскаржуватися в суді, визначеному за правилами підсудності, установленими у ЦПК та ГПК. Між тим, Закон України «Про третейські суди» є спеціальним актом, у котрому міститься норма про те, що третейську угоду може бути визнано недійсною компетентним судом. Тому є підстави стверджувати, що більш правильним було б у таких випадках все ж таки звертатися до місцевого загального суду чи місцевого господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом (компетентний суд).

У той же час, не секрет, що в Україні для судді державного суду постанова вищестоящего суду України на жаль, більш значуща, ніж будь-який закон. Таким чином, існує практична проблема щодо визначення суду, до якого потрібно подавати заяву про скасування третейської угоди, по-друге, судді, які розглядають відповідну категорію справ, як правило, не враховують та не застосовують положення ЗУ «Про третейські суди і, як результат, – виносять не завжди законні рішення.

Один з можливих варіантів вирішення цієї проблеми – це створення спеціального позасудового органу, який би не був підпорядкований судам, не залежав би від судової влади. У літературі пропонувалося створити єдиний недержавний орган із відповідними відділеннями на місцях, у якому б працювали досвідчені фахівці в галузі права та безпосередньо третейського судочинства, де б і розглядалися справи, щодо визнання третейських угод недійсними, скасування рішень третейських судів, видачі виконавчих документів на рішення третейських судів. Існування такої системи, з однієї сторони, розвантажило б державні суди за рахунок передачі новим органам справ щодо визнання третейських угод недійсними, а з другої - сприяло б розвитку інституту третейського судочинства в Україні [2].

Стосовно другої проблеми (сутності, статусу рішень третейського суду). Стаття 124 Конституції України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється лише судами, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Суб'єктів реалізації судової влади, склад судової системи України встановлюється Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Так, у ст. 1 «Судова влада», зокрема, у ч. 2 сказано: «Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур», ст. 3 «Судова система України» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» проголошує: «1. Судову систему України складають суди загальної юрис-

дикції та суд конституційної юрисдикції. 2. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів», у ст. 17 «Система судів загальної юрисдикції» визначено їх вичерпний перелік: «1. Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. {Положення частини першої статті 17 щодо побудови системи судів загальної юрисдикції та визначення місцезнаходження, територіальної юрисдикції і статусу суду за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності, визнано конституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду N 9-рп/2011 від 12.07.2011} 2. Систему судів загальної юрисдикції складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) вищі спеціалізовані суди; 4) Верховний Суд України».

Отже, недержавні третейські суди, до яких відноситься і міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, не відносяться до системи судів і саме це створює проблему незрозуміння сутності, а отже, і статусу рішень третейського суду. У теорії права це незрозуміння призводить на постановки надуманих проблем. Так, дуже поширеною є теза про існування нібито колізії між Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та законами України «Про третейські суди» і «Про Міжнародний комерційний арбітраж». На практиці незрозуміння сутності третейського суду призводить до невизнання легітимності його діяльності та заперечення юридичної сили рішень третейського суду, подання позовів щодо визнання рішень третейських судів (арбітражів) незаконними у зв'язку саме з тим, що останні не входять до судової системи. Так, державне зовнішньоекономічне підприємство «Славутич-Сталь» звернулось до Конституційного Суду України з проханням щодо тлумачення ст. 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Зокрема, підприємство «Славутич-Сталь» запитувало, чи не слід розглядати діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду (МКАС) при Торгово-промисловій па-

латі (ТПП) України, який діє на підставі закону про Міжнародний комерційний арбітраж як делегування чи привласнення ним функцій суду. Для обґрунтування необхідності офіційного тлумачення Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» і ст. 124 Конституції України заявник послався на рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України про стягнення з державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» на користь «Ел Джі Інтернешнл Корпорейшн» (м. Сеул, Корея) 1010210 доларів США і стверджував про невідомість такого спору цьому суду, оскільки, на думку автора звернення, зазначена постійна арбітражна установа не входить до системи судів України.

На жаль, ухвалою Конституційного суду України від 4 жовтня 1997 року відмовлено у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо офіційного тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України від 24 лютого 1994 року «Про міжнародний комерційний арбітраж» у зв'язку з невідповідністю конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України». «На жаль» - тому що поставлене у цьому зверненні питання є достатньо важливим. Конституційний суд України мав би роз'яснити автору вищезазначеного звернення, що третейські (недержавні) суди за Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» дійсно не належать до системи судів. Закони України «Про третейські суди» від 11.05.04 р. і «Про Міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.94 р. не покладають на зазначені третейські суди функції суду. Навпаки, як наголошується у преамбулі закону «Про Міжнародний комерційний арбітраж»: «Цей Закон виходить з визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу (підкреслено нами, С.Ю.), що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі...».

Колізії між Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус судів» та законами України «Про третейські суди» і «Про Міжнародний комерційний арбітраж» немає, а, отже, і відповідна проблема колізійності є надуманою.

Третейське судочинство як метод вирішення спорів є повністю легітимним, визначеним законодавчо. Тому прийняття рішення МКАС при ТПП України як дія є цілком правомірною. Діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду, хоча він і не входить до системи судів України, ніяк не можна розглядати як делегування чи привласнення ним функцій суду. Не слід також і надавати нове визначення судоустрою в Конституції України, за яким би до системи судів, що здійснюють правосуддя в Україні, включалися б недержавні суди. Все це вважаємо недоцільним.

Інша справа - це створення практично реальних умов для здійснення правосуддя у сфері господарювання, поширення, з цією метою, на третейські суди України передбачених законом гарантій незалежності та правової захищеності суддів державних судів. Дійсно, коли йдеться про постійні третейські суди і суддів, які працюють в таких судах на постійній основі, то слід було б поширити зазначені гарантії як і на суддів МКАС та МАК при Торгово-промисловій палаті України).

Крім того, не можемо погодитися і з певними змінами та обмеженнями, що внесені до Закону України «Про третейські суди», якими передбачено заборону розгляду третейським судам України справ, які впливають з корпоративних відносин та спорів щодо захисту прав споживачів. Так, згідно зі ст. 12 «Справи, підвідомчі господарським судам» ГПК, господарським судам «...підвідомчі: ...4) справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів».

Стаття 6 «Підвідомчість справ третейським судам» Закону України «Про третейські суди» встановлює, що «Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком: 14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки)».

Якщо перші зміни (заборона розгляду третейським судам справ, що впливають з корпоративних відносин) вмотивовані випадками рейдерства з боку цих судів, то другі - тим, що сьогодні у сфері споживання товарів, робіт і послуг продавцями, виконавцями робіт або постачальниками послуг досить часто нав'язується споживачеві така умова договору, як звернення, в разі виникнення спору, до третейського суду. Це, в основному, проявляється у сфері надання банківських та страхових послуг, де споживач (клієнт) є «заручником» вищезгаданих типових договорів. У результаті включення до умов типового договору умови про звернення, у разі виникнення спору, до третейського суду на споживача нібито покладається додаткове фінансове навантаження (третейський збір та інші платежі). Крім цього, споживач позбавляється права на звернення до суду на загальних підставах за захистом своїх порушених прав.

Але ж така мотивація є недостатньо ґрунтовною. Щодо так званих корпоративних спорів, то випадків судового рейдерства серед державних судів аж ніяк не менше. А стосовно спорів відносно захисту прав споживачів, хотілося б зауважити наступне. По-перше, судовий збір справляється і при розгляді спорів у державному суді. По-друге, він відшкодовується стороною, яка прогнала спір. І, по-третє, Законом України «Про третейські суди» встановлюється обов'язковість додержання принцип законності при вирішенні спорів. Як зазначається у ч. 1 ст. 11 «Законодавство, яке застосовується третейськими судами при вирішенні спорів» цього Закону, третейські суди вирішують спори на підставі Конституції та законів України, а згідно з ч. 1 ст. 18 «Вимоги до третейських

суддів», Третейські судді не є представниками сторін. Третейським суддею може бути призначена чи обрана особа, яка прямо чи опосередковано не заінтересована в результаті вирішення спору, а також має визнані сторонами знання, досвід, ділові та моральні якості, необхідні для вирішення спору. А отже, ніякої різниці між результатами розгляду справи у державному чи третейському суді бути не повинно. У той же час сторони можуть користуватися перевагами третейського розгляду. Таким чином, вважаємо, що зазначені зміни до Закону України «Про третейські суди», якими передбачено заборону розгляду третейським судам України справ, що впливають з корпоративних відносин та спорів стосовно захисту прав споживачів, є недостатньо обґрунтованими та мають бути скасовані. Адже відносини між суб'єктом господарювання й споживачем – це суто господарські відносини, а звідси й спори між ними є господарськими та можуть підлягати розгляду третейськими судами.

У той же час робота певних ланок (видів) третейських судів дійсно потребує вдосконалення. Щодо видів третейських судів, то чинним законодавством України передбачено два їх види, а саме: третейські суди, які діють на постійній основі (постійні третейські суди) та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди «ad hoc»). Різниця між ними (судом «ad hoc» та постійним третейським судом) полягає в тому, що при передачі спору на розгляд третейського суду, створюваного для розгляду конкретного спору, сторони повинні самостійно визначити порядок його формування і процедуру розгляду спору, тобто після винесення рішення у справі суд «ad hoc» припиняє своє існування. Таким чином, він є «разовим» й непостійним. Але й водночас створення та діяльність зазначених судів породжує чималу кількість проблем і навіть, зловживань. Так, на відміну від постійних третейських судів, для яких законом передбачено необхідність реєстрації (що автоматично означає наявність юридичної адреси, подання відомостей про особовий склад постійного третейського суду, зміст його регламенту тощо),

усі питання створення та діяльності суду ad hoc регламентуються виключно третейською угодою, до якої законодавством також не встановлено чітких спеціальних вимог. Отже, суди ad hoc часто функціонують фактично поза межами ефективного правового регулювання їх діяльності і, як результат, нерідко призводить до зловживань. Звідси впливає заключення про пробільність правового регулювання даного виду третейських судів, про наявність юридичних прогалин у Законі України «Про третейські суди» та висновок про доцільність внесення до нього певних змін та доповнень, чіткого нормативного визначення вимог до суддів та рішень судів ad hoc, надання до відповідних баз даних відомостей про суддів та їх рішення, встановлення в кримінальному законодавстві України відповідної відповідальності суддів третейського суду за винесення завідомо незаконного рішення.

Також на практиці визнається проблемою питання про примусове виконання рішень третейських судів. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 122-11 ГПК України в ухвалі господарського суду про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду мають бути зазначені, зокрема, відомості про рішення третейського суду, за яким заявник просить видати виконавчий документ. Але які саме відомості мають бути надані, закон не зазначає. в Рекомендаціях Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р. [4] зазначається, що оскільки за ухвалою, якою задоволено заяву про видачу виконавчого документа, видається виконавчий документ, який має відповідати вимогам ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», зокрема п.4 ч.1 зазначеної статті, то в резолютивній частині такої ухвали має бути зазначена частина рішення третейського суду, що встановлює розмір грошової суми або інше майно, яке підлягає стягненню, або це можуть бути відповідні дії, які слід виконати або від виконання яких сторона має утриматися.

АНОТАЦІЯ

Розглядаються, виходячи з практики функціонування третейської форми судочинства, деякі проблеми цієї форми вирішення спорів та пропонуються шляхи їх подолання.

Зрозуміло, що не можна зазначати в ухвалі про видачу наказу господарського суду, а тим більше в самому наказі, ті обов'язки, які не передбачені рішенням третейського суду. Наприклад, якщо третейський суд прийняв рішення лише про визнання права, господарський суд не може на власний розсуд трактувати таке рішення і з власної ініціативи зобов'язувати відповідача здійснити певні дії, чи стягнути з нього майно, ані, тим більше, зобов'язати реєстратора зареєструвати право на майно.

Література

1. Наумчук М. Третейські суди: питання вдосконалення статусу і порядку функціо-

SUMMARY

Considered, based on the practices of arbitration proceedings forms some problems of this form of dispute resolution and the ways to overcome them.

нування / М. Наумчук // Персонал. – 2007. – № 4. – С. 79-82

2. Зуєва Л.Є. Принципи господарського процесу. Автореф. дис.канд. юрид. наук Спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. - Одеса, 2012. - 19 с.

3. Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, N 35-36, N 37, ст.446).

4. Про деякі питання практики застосування господарськими судами Закону України «Про третейські суди» : рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 11 квітня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0639600-05>